

Vojtová, Jarmila

[Hladká, Zdeňka. Přenesená pojmenování rostlin v českých dialektech: k sémantickému tvoření lexikálních jednotek v nářečích]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 2001, vol. 50, iss. A49, pp. 251-254

ISBN 80-210-2600-6

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101765>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

jestliže k slovesu prefigovanému takovým „čistě perfektivizujícím“ prefixem s výsledovatelným lexikálním významem existuje také sekundární imperfektivum, není vnímáno jako indikátor přítomnosti ještě jiné než perfektivizující funkce prefixu (tak tomu je např. u Šlosara 1981), nýbrž jako formace synonymní (k oběma interpretacím sekundárních imperfektiv srov. Mluvnice češtiny 1986).

V komentářích k dílčím záležitostem jakož i k celkové koncepci recenzované knihy by bylo možno ještě dále pokračovat. Je nutno říci, že se jedná o záslužné a solidně teoreticky fundované zpracování jednoho úseku obsáhlé a složité problematiky českého vidu. Vyzdvihnout je třeba též pečlivost autora jak v jednotlivostech materiálových, tak v celkovém rozvržení textu. Knihu je možno doporučit pozornosti čtenářů.

LITERATURA

MARVAN, J.: Jazykové milénium (Slovanská kontrakce a její český zdroj). Praha 2000.

MLUVNICE ČEŠTINY. II. Tvarosloví. Praha 1986.

NÜBLER, N.: Untersuchungen zu Aktionsart und Aspekt im Russischen und Tschechischen am Beispiel der mit *na-* präfigierten Verben. Regensburg 1992.

SKALIČKA, V.: Über die Bedeutung der grammatischen Elemente. *Slavica Pragensia* 7, 1965, 9–11.

ŠLOSAR, D.: Slovtvorný vývoj českého slovesa. Brno 1981.

Tatána Vykypělová

Zdeňka Hladká: Přenesená pojmenování rostlin v českých dialektech. Spisy Masarykovy univerzity v Brně č. 330. Vydavatelství MU v Brně 2000, 243 s., ISBN 80–210–2290–6

Hlubšímu poznání a popisu onomaziologických procesů ve slovní zásobě českých dialektů, zejména sémantickému tvoření lexikálních jednotek, nebyla doposud v naší dialektologii věnována soustavná pozornost. Studie Zdeňky Hladké je v tomto ohledu novum.

Problematiku sémantického tvoření slov sleduje recenzovaná práce na nářečním názvosloví rostlin, pro něž je tvorba přenesených pojmenování typická. Autorka shromáždila dostatečně reprezentativní soubor nářečních přenesených názvů rostlin a na základě jejich sémaziologicko-onomaziologické analýzy se pokusila odpovědět na otázku, zda existují ve sledované věcněvýznamové oblasti nářečního lexika určité (i obecněji platné) principy a determinanty, které ovlivňují četnost výskytu přenesených jmen, typy přenášení, výběr sémantických motivačních okruhů, pojmenovacích modelů i konkrétních přenášených jednotek.

Hlavním materiálovým zdrojem práce byla publikace Václava Machka Česká a slovenská jména rostlin (Praha 1954), z níž autorka vypsala pouze ty přenesené názvy, které jsou součástí nářeční mluvy v Čechách, na Moravě a v české části Slezska. Excerptovaný materiál pak doplnila a verifikovala konfrontací s dalšími publikacemi, zejména s 2. dílem Českého jazykového atlasu (Praha: Academia 1997) a jinými (např. Václav Kosík: Slovník lidových názvů rostlin. Praha 1941; František Bartoš: Dialektický slovník moravský. Praha 1906). Při hodnocení nářečního materiálu přihlížela i k údajům v zahraničních pracích, zejména německých a slovenských. Takto se jí podařilo získat více než 1000 nářečních jmen. Z. Hladká zde vhodně uplatnila své odborné zkušenosti, které získala za svého působení v dialektologickém oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR, a to zejména při hodnocení nářečního materiálu a při lemmatizaci nářečních pojmenování.

Monografie je rozčleněna do tří hlavních kapitol:

První kapitola naznačuje obecně teoretická východiska práce. Zabývá se zejména pojetím metafor, zvláště se pokouší postihnout specifičnost metafor (metonymií) pojmenovacích, ty jsou pro přenesené názvy rostlin typické. Rozsah publikovaného výkladu svědčí o šíři autorčina přehledu o sledované tematice.

Druhá kapitola analyzuje shromážděná pojmenování rostlin. V úvodu je podána obecná základní informace o nářečném názvosloví jako celku, v další části následuje podrobný rozbor a popis přenesených jmen a přehled uplatnění jednotlivých druhů přenášení ve zkoumané oblasti nářečního lexika. Zvláštní pozornost autorka věnuje víceslovným pojmenováním; jejich četnost ve sledovaném věcněvýznamovém okruhu je poměrně vysoká. Všimá si zejména vztahu příznaku přenesenosti k ustálenému spojení jako k celku i k jeho částem, zkoumá míru významové a motivační vázanosti komponentů a strukturu víceslovných pojmenování. V pojmoslovném dodatku je řešeno postavení víceslovných pojmenování ve vztahu k tzv. pojmenováním sdruženým a k frazémům. Autorka navrhuje nejasně vymezený termín sdružená pojmenování vůbec neužívát a nahradit ho tradičně užívaným označením ustálené víceslovné pojmenování.

Samostatné pojednání je věnováno otázkám formální deminuce a dalším druhům slovtvorné specifikace motivujícího slova (tak vznikly např. názvy *dřevec*, *květec*, *ovsík*, *ovsice*, *ovsiha/ovsaha*, *konopka*, *maslina*, *dřevce* atd.), popsány jsou také některé morfologické změny provázející vznik přenesených pojmenování (např. změna rodu se projevuje nejčastěji ve prospěch rodu ženského: *chlapice*, *hadule*, *konopice*, *másilka* atd., často také dochází při přenášení na „neživou“ rostlinu ke změně životnosti: *beránky*, *holoubky*, *komeničky* atd.).

Těžištěm práce jsou dvě rozsáhlé části druhé kapitoly, v nichž je proveden sémaziologicko-onomaziologický rozbor všech shromážděných přenesených názvů rostlin. V první z nich je charakterizována substantivní složka jmen (u víceslovných pojmenování jejich řídící části), v druhé jsou popsány přívlastky víceslovných pojmenování. Při klasifikaci metafor autorka vycházela z tradičního členění základních věcněvýznamových oblastí, mezi nimiž dochází k přenášení. Shromážděné názvy jsou přehledně rozděleny do skupin podle sémantiky, zároveň je naznačen i druh přenášení. Autorka také analyzuje příčiny rozdílného uplatnění jednotlivých věcněvýznamových okruhů pro motivaci názvů rostlin, sleduje faktory, které ovlivnily výběr druhu přenášení, pokouší se odhalit prototypové motivační představy a nachází modelovost tvoření některých víceslovných pojmenování.

Pro ilustraci uvádíme několik názvů, jejichž motivace se opírá o podobnost rostliny s částí zvířecího či lidského těla: *husí čapka*, *hubička* (ovčí hubičky), *žabí klepeto*, *husí pupek*, *kočičí pa-*

uplatnění sémantického způsobu tvoření není náhodná, a ukázala, že vyplývá především z omezeného počtu motivačních znaků rostlin a z preferování některých věcněvýznamových okruhů při hledání motivačních východisek. Velký počet přenesených jmen je motivován výrazným vizuálním dojmem rostliny, místem jejich nejčastějšího výskytu, významnou roli zde přitom hraje i kladný emocionální vztah ke květinám. Vzhledem k výraznosti vizuálních rysů řady rostlin je v nářeční terminologii přirozeně nejfrekventovanějším způsobem tvoření přenesených pojmenování metaforizace. Srovnávaným znakem pak bývá především tvar a barva, dále charakter povrchu a velikost rostlin. Motivující rys přísluší hlavně květům (*voň oko*), ale i listům (*psí jazýček*), dále plodům (*pentzky*), okrajověji též kořenům (*babí zub*), lodyhám (*opratiš*) a vnitřním tekutinám (*smetana*).

Také ve výběru věcněvýznamových okruhů, z nichž se při tvorbě přenesených názvů rostlin čerpá, nachází Z. Hladká určité obecné tendence. Vybírá se z představ, které jsou venkovskému člověku nejbližší, které souvisejí s jeho každodenním životem. A tak metaforická pojmenování čerpají hojně z okruhu označení vztahujících se k světu domácích zvířat (*prasečí ucho*, *myší chvostek*, *vličí hrách*, *zaječí kapusta*, *hadí střešně*), k okruhu pokrmů (*knedlíček*, *kašíčka*), kuchyňských potřeb (*talíř*, *žlice*), předmětů denní potřeby (*cigáry*, *mýdélko*) atd.

Pokud jde o výstavbu, je pro tento tematický okruh nářeční slovní zásoby typický velký výskyt víceslovných názvů, nejčastěji dvoučlenných. Z hlediska strukturního, slovnědruhového a tvarového jsou víceslovná přenesená pojmenování rostlin převážně determinativními přívlastkovými syntagmaty, jejichž řídící člen je vyjádřen substantivem a závislý člen adjektivem. Vícečlennost přenesených názvů je v řadě případů důsledkem snahy o formální diferenciaci přenášeného pojmenování od motivující jednotky, to se nejednou projevuje i slovtvornou specifikací výchozího výrazu pomocí funkčně přehodnocených deminučních sufixů (formální deminutiva tvoří 40 % analyzovaného materiálu), např. *beránek*, *červík*, *syřeček*, *cigárka*, *fialička*, *ouško*, *housátko*, *zeličko*.

Třetí kapitola je tvořena čtyřmi soubory nářečních pojmenování rostlin. Nejrozsáhlejší je soubor A (749 výrazů), který obsahuje pojmenování náležející v primárním významu k libovolným věcněvýznamovým okruhům kromě oblasti rostlinné. Patří sem např. *chudá běta*, *kozí brada*, *botečky Panenky Marie*, *babí břich*, *husí dráčky*, *čertovo křídlo* atd. – Soubor B (185 dokladů) zahrnuje pojmenování, která se už v primárním významu vztahovala k rostlinnému světu, tj. označovala jinou rostlinu, část rostliny nebo rostlinu obecně, např. *židovské brambory*, *smradlavý heřmánek*, *liščí jablko*, *zaječí kapusta*, *lilie svatého Josefa*, *šálený mák*, *vrabí sémě*. – Soubor C má pouze doplňkový charakter (51 pojmenování), jsou zde označení, která vznikla specifikací derivací, např. *Zbáňečka*, *ušatka*, *vajčák*, *oříška*, *másilka*, *fouska*. Jednotlivé nářeční názvy jsou opatřeny údaji o zdroji dokladu, výkladem motivace, nezřídka i informací jazykovězeměpisnou. – Zajímavý je rovněž soubor D, který přiřazuje shromážděná pojmenování k jednotlivým rostlinám abecedně řazeným podle odborné nomenklatury (plní tak i funkci rejstříku). Názorně jsou zde ukázány difference v množství přenesených názvů různých rostlin i souvislosti v rámci pojmenování jedné rostliny. Jako příklad si zde uvedme některá nářeční pojmenování pro blatouch (celkem je jich 38): *babka*, *blysk*, *bukač*, *cink*, *mastný flek*, *hastmánek*, *kačenka*, *klobouček*, *mastný knedlík*, *májiček*, *mazanec*, *volové/volské oči*, *buličí oko*, *býčí oko*, *vraní oko*, *babí plesk*, *žabí pouk*, *sluněčko*, *mastné kvítko*. (I pro nezavščeného čtenáře jsou uvedené názvy dokladem toho, jak bohatý a poetický je jazyk našich nářečí!)

Studie je zpracována velmi pečlivě a přehledně. V úvodu každé části autorka podává zasvěcený teoretický výklad zkoumaného problému, vyrovnává se se spornými názory a poté se věnuje vlastní analýze konkrétního jazykového materiálu. Svá tvrzení dokládá četnými příklady. Vyzdvihnout je třeba také přehledné grafické zpracování textu (zejména uspořádání souborů třetí kapitoly).

Výsledkem této neobyčejně zajímavé analýzy, která se opírá nejen o autorčinu hlubokou teoretickou znalost problematiky, ale i o bohaté zkušenosti z práce s nářečným materiálem, je studie, která podává nový pohled na tvoření lexikálních jednotek v nářečí. Zaplňuje tak alespoň zčásti prázdné místo, které doposud v popisu českého nářečního lexika existovalo. Věříme, že recenzovaná publikace bude podnětem pro vznik dalších prací, které se budou věnovat sémantickému tvoření v dalších okruzích nářečního lexika a vyústí pak ve stanovení obecných tendencí tohoto typu tvoření v nářeční slovní zásobě.

Monografie Zdeňky Hladké je prvním krokem do neprozkoumané oblasti obohacování nářeční slovní zásoby a nutno zdůraznit, že krokem velmi úspěšným a přínosným.

Jarmila Vojtová

Hrdlička, Milan: Předložky ve výuce češtiny jako cizího jazyka. Nakladatelství Karolinum, Univerzita Karlova v Praze 2000, 142 stran. (ISBN 80-246-0031-5, ISSN 0567-8269).

Předkládaná práce vychází z narůstajícího zájmu o češtinu v jinojazyčných zemích, který se zvýšil zejména po roce 1989. Autor rozlišuje dvě roviny ve výuce češtiny. Jde jednak o „češtinu pro cizince“, disciplínu, jež se rozvíjí velmi živelně a má mnohdy velmi diskutabilní úroveň. Na druhé straně je tu výuka „češtiny jako cizího jazyka“, která je chápána jako teoretická i praktická průprava rodilých mluvčích vyučujících češtinu pro cizince. Tato výuka s prvním uvedeným oborem úzce souvisí, ale podle slov autora se doposud v zásadě nezformovala, i když existuje celá řada prací zabývajících se výzkumem v této oblasti.

Autor si stanovil několik konkrétních úkolů, jejichž řešení by mělo přispět k určitému posunu ve výuce češtiny jako cizího jazyka. Konkrétní cíle, jež sleduje, jsou tyto: 1) obrátit pozornost k lingvisticky i didakticky doposud nedostatečně propracované problematice výuky češtiny jako cizího jazyka (dále jen ČCJ), a to jak na rovině obecné, tak především aplikované, 2) popsat situaci ve výuce ČCJ se zřetelem ke zpracování předložek, 3) formulovat přístup ke zpracování a prezentaci předložek ve výuce ČCJ, naznačit možné zpracování vybraných významových celků předložek, vymezit pravidla a doporučení, jak vést cizince učící se česky k náležitému užívání vybraných předložek.